

УДК 37.013.73

Год Б.В., Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка

Год Борис Васильович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка. Коло наукових інтересів – філософія освіти та виховання в епоху Європейського відродження.

Мудрість вихователя (видатний іспанський гуманіст Х.Л. Вівес про виховання і навчання особистості)

Автором розглянута епоха Відродження як період, коли педагогіка перебувала напередодні перетворення її на теоретичну галузь знань. Висвітлюються ідеї виховання та навчання особистості іспанського гуманіста Хуана Луїса Вівеса.

The author deals with the Renaissance as the period when pedagogics was at the stage prior to turning it into a theoretical sphere of knowledge. The ideas of upbringing and teaching a personality of the Spanish humanist Juan Luis Vivea are lit over.

З розвитком людської цивілізації педагогіка набуває реального змісту як підсумок діяльності всіх поколінь. Жодне наукове положення не існує само по собі. Воно є результатом попереднього досвіду. А будь-яка наукова теза або ідея не можуть бути по-справжньому зрозумілими й оціненими, доки не з'ясується, яких зусиль вони коштували і до чого призвели.

З цієї точки зору маловивченим, на нашу думку, є той період, коли педагогіка перебувала напередодні перетворення її на теоретичну галузь знань, – епоха Відродження. Саме в цей час вона починає відмежовуватися від *studia humanitatis* – комплексу гуманітарних знань – і набуває важливого самостійного значення. На її теренах успішно працювали педагоги-гуманісти В. де Фельтре, Б. Гуаріні, П.-П. Верджеріо, Р. Агрікола, В. Вімпфелінг і Д. Колет; її

проблеми обмірковували кращі мислителі епохи – Л. Бруні і М. Пальмієрі, Т. Мор і Еразм Роттердамський, М. Монтень і Ф. Рабле.

Поміж них – іспанець Хуан Луїс Вівес. Він народився 6 березня 1492 р. у Валенсії в сім'ї нововернених християн. Це визначило його подальшу долю і змусило рано покинути Іспанію, де лютувала інквізиція. Вівес закінчив Паризький університет, переїхав до Англії. Певний час служив домашнім учителем Генріха VIII і його дружини Катерини Арагонської. Двір Тюдорів відзначався пишністю і меценатством. Тут жили за культурними стандартами Ренесансу, в оточенні кращих письменників і вчених Італії та Іспанії.

Вівес був не єдиним з гуманістів, хто служив придворним вихователем. Так, П.-П. Верджеріо присвятив свій педагогічний трактат “Про

благородні звичаї і вільні науки” синові правителя Падуї Убертино Каррара. Еразм виклав погляди на цю проблему в праці “Виховання християнського государя”, а український гуманіст Станіслав Оріховський-Роксолан у “Напученні польському королеві Сигізмунду Августу” писав, що король повинен прагнути до науки, “яка саму людину робить і правдивою, і справедливою” [6, с. 27]. Виховання правителя (государя, князя, принца) було, так би мовити, прямою галуззю тогочасної педагогіки, складовою ренесансної виховної парадигми, бо вважалося, що різнобічно вихований монарх, “філософ на троні”, є гарантом миру і процвітання держави.

Вівес скоріше належав європейському, ніж іспанському Відродженню. Він став органічною частиною того духовного співтовариства, яке утворили гуманісти, товаришував з Еразмом Роттердамським і Томасом Мором (був його учнем і послідовником). “Я вже давно не бачив, – писав про нього Мор, – нічого настільки витонченого і вченого... Але найдивовижніше те, що свої знання Вівес засвоїв таким чином, що може передавати їх іншим, навчаючи. Крім того, хто викладає більш приємно і з більшою користю, ніж Вівес?” [10, с. 129].

Як і Мор, Вівес став жертвою тюдорівської реформації. За виступ проти розторгнення шлюбу Генріха VIII і Катерини Арагонської він був засуджений до кількох місяців тюремного ув’язнення. Після звільнення у 1528 р. гуманіст залишив Англію і зупинився в Бельгії. Помер 1540 р. у Брюгге.

Серед гуманістів Вівес прославився як знавець давніх мов і літератури. Але більшу частину його творчої спадщини становлять педагогічні праці. Він накопичив значний досвід практичної роботи, викладаючи в школах та університетах Європи (Оксфордському, Лувенському). На цій основі й сформувалася його система.

Ідеї гуманістичної педагогіки прийшли в Європу з Італії, де вже з середини XIV ст. розпочалося культурне піднесення, назване пізніше Ренесансом. Італійські гуманісти виступили проти середньовічної схоластики, вважаючи головним у вихованні всебічний розвиток природних здібностей особистості. Знання, освіту вони вважали вищою цінністю й обов’язком людини. Верджеріо у своєму трактаті ще в 1402 р. виклав принципи нового підходу до

виховання, зокрема врахування вікових та індивідуальних особливостей, поєднання виховання із самовихованням. Багато запозичено з античної філософії. Його твір був дуже популярним у Європі аж до кінця XVI ст. Перевидавався 40 разів.

Специфічною рисою “північного” гуманізму (Німеччина, Нідерланди, Англія), до якого належав Вівес, як і його друзі Томас Мор і Еразм Роттердамський, залишався просвітницький характер. Акцент робився на освіті, інтелектуальному розвитку людини. Також особливе місце займало релігійне виховання. Це був так званий “християнський гуманізм”, у якому раціоналістичне мислення поєднувалося з вірністю християнській традиції. “Предмет дитячого наставлення, – писав Еразм, – складається з багатьох частин, з яких першою й особливою є та, щоб молодий дух проймався сім’ям благочестя, друга – щоб він любив і вивчав вільні науки, третя – щоб з найперших років, не гаючись, звикав до поштового поведження в громаді [1, с. 73].

На розвиток педагогічної думки Мора, Колета, Еразма значною мірою вплинуло вчення італійця Піко делла Мірандоли, його філософська антропологія, головні ідеї якої він виклав у промові “Про гідність людини” (1486 р.). Людина, на думку Піко, стоїть у центрі світобудови, є вузлом світу, сполучною ланкою між творцем і Всесвітом. Наділена унікальними природними якостями, вона вільно обирає шлях розвитку, формує свій образ і сутність. “Не даємо ми тобі, о Адаме, ні свого місця, ані певного образу, особливого обов’язку, щоб і місце, і лице, і обов’язок ти мав за власним розсудом, згідно зі своєю волею і рішенням... Ти можеш переродитися в нижчі, нерозумні істоти, але можеш... за велінням своєї душі і у вищі, божественні”, – у такій яскравій формі виклав Піко основоположну тезу гуманістичної антропології [4, с. 221]. Якщо теологічна традиція зосереджувалася на гріховності людини, що укорінилася в ній після гріхопадіння Адама і Єви, гуманізм стверджував майже безмежні можливості удосконалення, творчого розвитку природних її властивостей. Перед педагогікою відкривалися нові горизонти.

Умовою вдосконалення і розвитку людини, піднесення її до морального ідеалу Піко вважав раціональні знання, етику і філософію природи. Останній відводилося центральне місце.

“Знамените “Пізнай самого себе” спонукає й надихає нас на пізнання всієї природи, з якою людина пов’язана майже шлюбним союзом” [4, с. 227]. Філософія моралі (етика) й філософія природи розумілися гуманістами як важливіший і найнеобхідніший засіб досягнення земного щастя і вищого блага, а також істин теології.

Ідеї Піко делла Мірандоли високо цінував Томас Мор. Він переклав на англійську мову його біографію та деякі праці і, мабуть, сам ознайомив із ними свого учня Вівеса. Вплив антропології Піко простежується в усіх педагогічних творах іспанського гуманіста.

У філософському плані Вівес сформувався на ідеях Платона й Аристотеля. Гуманіст різко виступав проти схоластів. У памфлеті “Проти псевдодіалектиків” (1519 р.) він підкреслював, що в схоластичних хитросплетіннях немає ніякої науки. Істинне пізнання досягається вивченням реального світу, прямим зверненням до природи.

Дуже важливим з точки зору педагогіки було осмислення закономірностей процесу пізнання. Вівес вважав, що поштовхом для нього є саме життя, його практичні потреби, накопичений людством досвід. Узяти, наприклад, медицину. Необхідність у лікуванні спонукала людей до експериментів, а з них народилася наука. Її об’єктом взагалі є реальний світ, що існує незалежно від нашої свідомості. “Те, що ми зараз маємо в науці, було раніше в дійсності, як перлина в раковині, як дорогоцінне каміння в руді” [10, с. 119]. Перший етап пізнання – чуттєве сприйняття реальності за допомогою відповідних органів – слуху, зору та ін. “Тому чуття – це перші наставники, які містять у собі розуміння”. Далі процес пізнання йде до уяви, від неї – до розуму. Логіка полягає в тому, що “розум індукує загальне з одиничного і знову повертається до останнього” [1, с. 103].

Вівес вважав, що в навчанні простежується та ж сама закономірність: від почуттів – до розуму, від простого – до складного. Виховний процес вимагав також знань психології, тут основою були праці Платона (“Тімей”) і Аристотеля (“Про душу”), твори отців церкви. Розуміючи людину як тілесно-душевну єдність, гуманісти віддавали пріоритет душі над тілом і розуму над емоціями. Дуже важливо, писав Вівес у трактаті “Про душу і життя”, глибоко вивчити цей феномен – душу, з’ясувати його властивості. Розум як складова душі – її вищий

рівень, він забезпечує розважливості і проторливість, через нього людина виокремилася із тваринного світу, наблизилася до Бога. На нижчому рівні – емоційна сфера, де відбуваються рухи, “які ми пристрастями або душевними заворушеннями називаємо” [1, с. 124]. Як і ортодоксальна теологія, Вівес вважав пристрасті джерелом гріха. Він мав смак до психології, намагався дослідити емоції, пам’ять, мову і заклав основи їх наукового розуміння [7, с. 301-302].

Як бачимо, погляди Вівеса на проблеми педагогіки мали досить важливе для того часу підґрунтя у вигляді філософії, психології, антропології, етики як античних часів, так і епохи Відродження. Корисними були власні здобутки, а також узагальнення досвіду викладачів університетів і вчителів шкіл, для яких він розробляв навчальні програми й посібники.

Педагогічним ідеалом доби Відродження була всебічно і гармонійно розвинена особистість. Мета виховання розумілась як створення умов для розвитку її кращих задатків. Людина – вінець світобудови, Бог створив її досконалою, однак силою обставин ця досконалість утрачається, добра у своїй основі природа людини псується. Тому й потрібне виховання, бо воно здатне, на думку Вівеса, викоринити або зменшити згубні пристрасті, розвинути позитивні природні нахили.

Вівес був палким прихильником науки й освіти. Виховання розуму, інтелектуальний розвиток він вважав першочерговим для кожної людини. “Найбільшим злом уважай, – радив гуманіст своїм учням, – не убогість, або незнатність, або тюрму, або голість, неславу, бридкість тіла, хвороби, слабкість, але такі і їм подібні хиби: невігластво, дурість, безумство” [1, с. 125]. Навчальний матеріал слід засвоювати активно: “старайся не одні лише слова розуміти, а здебільшого думки” [1, с. 124].

У праці “Про викладання навчальних дисциплін” Вівес виклав своє бачення наукової освіти. Воно відзначається систематичністю, комплексністю, кожній галузі знань відведено певне місце. Неприпустимо, на його погляд, коли “граматист гадає, що тільки він учений, а інші неучи. Філософ із жалем позирає на оточуючих, ставлячи їх не вище від скотини. Правознавець глузує з тих, хто не знає законів. Теолог зневажає не теологів... заявляє, що його

наука включає в себе і містить усі інші науки краще і повніше, ніж книги спеціалістів” [10, с. 131].

Питання про зміст освіти Вівес вирішував новаторськи. Вивчати треба все те цінне, що накопичено наукою. Найбільш значним його внеском у розвиток педагогіки Відродження були навчальний план і програма школи, які становили цілісну систему змісту освіти, включали найважливішу літературу з усіх предметів, правила послідовності їх вивчення та єдину методику навчання – від раннього віку до університету.

Вівес істотно розширив коло шкільних дисциплін. Він закликав навчання розпочинати з вивчення мов: по-перше, вони більш доступні для дітей, по-друге, відкривають “доступ до дисципліни, викладеної цією мовою”. Стародавні мови необхідно вивчати після рідної, шляхом коментованого читання. Далі йдуть логіка і діалектика, звичайно, у доступній формі. Усі предмети Вівес класифікував за метою і змістом: так, логіка забезпечує пошук істини. Опанувавши її, можна переходити до природничих наук.

Такий підхід був принципово новим, докорінно відрізнявся від загальноприйнятих у той час правил і поглядів самих гуманістів, прихильників класичної освіти. Вівес одним із перших порушив питання про вивчення в школі природознавства. Правда, таку ж думку мав свого часу Верджеріо, зазначивши: “але й та наука прекрасна, що розмірковує про рухи небесних світил, їх величини і відстані” [5, с. 92], однак для нього все це становило швидше естетичний інтерес. Думки Вівеса більш ґрунтовні й зрілі, тісніше пов’язані з життям, практикою; він ближче до Мора, який в “Утопії” змалював можливу картину широкого використання природничих наук у житті суспільства.

Вивчення природи Вівес пропонував розпочати з широкої експозиції “неба, стихій і речей у них”, аби створити в уяві дитини загальні й чіткі уявлення про Всесвіт, “як від малюнка на дошці”. Він закликав вивчати основи географії та гідрогеографії – усе це упродовж першого етапу освіти – від 7 до 15 років.

Тим, хто бажає продовжити навчання, можна запропонувати поглибити знання шляхом читання книг, спостережень і самостійної

роботи. На другому етапі необхідно засвоїти “більш приховані рухи природи”, основи філософії, що досліджує “зв’язки речей і всіх функцій, що впливають із сутності природи”.

Потім учень приступає до другої частини діалектики – вчення про докази – і лише після цього ознайомлюється з риторикою. Її Вівес також бачив необхідною через те, що вона має “в усіх галузях людської діяльності величезну силу” [10, с. 132]. Після риторики і діалектики настає час математики, історії та етики. Всі науки слід вивчати, пов’язуючи їх із життям. Геометрія корисна в архітектурі й оптиці, природничі знання – у сільському господарстві.

На думку Вівеса, загальна освіта повинна закінчуватися до 25 років. Пізніше поряд зі спеціальними дисциплінами – медициною, юриспруденцією – студент мав вивчати психологію, історію, філософію і право, а також основи економіки і політики. Особливе значення Вівес надавав історії, вважаючи, що без неї неможлива ніяка інша наука, а крім цього, вона дуже корисна з точки зору виховання моралі, бо подає зразки для наслідування.

Обов’язковим, на думку Вівеса, є вивчення теології. Вона немов завершує піраміду знань і пояснює вищі істини. Взагалі, гуманіст не поривав з християнською традицією в освіті і вихованні. Як і Еразм, він радив прилучати дітей до релігії з раннього віку і бачив у ній важливий резерв виховання.

Цікаво, що під освітою, навчанням Вівес розумів не лише опанування основ наук, але весь досвід, якого набуває людина. Власне, йшлося про щось схоже на сучасну категорію “соціалізація”. Вівес називав це “навчанням житейської мудрості”, під якою розумів як усі теоретичні знання, що отримуються в школі, так і життєвий досвід самих учнів, накопичений під впливом літератури і вчителів, трудовий досвід селян і ремісників, необхідність вивчення якого наполегливо підкреслював.

Отже, значення наукової освіти, розумового виховання Вівес оцінював дуже високо. Вихований розум здатний протистояти низьким пристрастям, що штовхають людину на злочин, роблять зажерливою, пихатою, псують добру від природи людську сутність. Розум, як зазначав Еразм, – це “той божественний радник, що, сидячи у високій фортеці, пам’ятає про своє походження і не думає ні про що брудне, ні про що низьке” [3, с. 114]. Науки “радісне роблять

іше радіснішим, сумне терпимим, нерозсудливі прагнення юності приборкують, нудну незграбність старості полегшують; удома, зовні, у світі, особливо в самотності та багатолюдстві, на дозвіллі й на службі вони супроводжують і допомагають”, – підтримував Еразма Вівес [1, с. 126].

Своє розуміння виховного ідеалу Вівес сформував у максимі: “Великим благом уважай... добродесність і з нею поєднані знання, гостроту розуму і здоровий глузд” [1, с. 114]. І ще: “Прагненню до премудрості ніяких меж ставити не потрібно. Воно має закінчитися з життям. Завжди людині, доки вона живе, необхідно піклуватися про три предмети: 1) як добре міркувати, 2) як добре говорити, 3) як добре діяти” [1, с. 126]. Отже, загалом знання й освіта повинні служити моральному удосконаленню особистості.

Моральному вихованню Вівес надавав надзвичайно великого значення. Людина може помилятися в чомусь іншому, тільки не в питаннях моральності. Остання повинна бути бездоганною.

Постулатами середньовічної етики були покірність, терпіння, милосердя, стримування надмірних претензій розуму (гордині) і навіть аскетизм. Ключовими поняттями вважалися “добродесність”, “благо”, “благородство”. “Кардинальних” добродесностей називали чотири: розсудливість, стійкість, поміркованість і справедливість. А на чолі їх – віра, надія, любов (милосердя). Моральними нормами вважалися також заповіді Христа. Вище благо вбачалось у Богові, тільки він, повчала релігійна фанатичка Катерина Сієнська, немов садівник, може вирвати з людської душі вади і насадити чесноти.

Гуманісти виробили нову етику, світську за своєю принциповою сутністю, але з традиційною християнською моральністю не поривали, вона мала тисячолітню історію. Нова етика концентрувалася на проблемах земного буття. Поняття “добродесність” набуло нового змісту. Це була риса, яка стосувалась активної діяльності людини, її добрих справ, доблесті і слави.

Проте варіантів її трактування серед італійських мислителів було чимало. Вівес головними людськими чеснотами вважав громадянськість і патріотизм. У цьому він солідарний із представниками “громадянського

гуманізму”. “Хлопчиків, – говорив Вівес, – потрібно готувати до активної діяльності на благо суспільства, красномовності навчати для того, щоб виступити проти “безправності й ганьби за право і честь”. У схоластичних диспутах на теми моралі немає ніякої користі: кращі риси особистості здобуваються вправами, рівнянням на моральні ідеали [10, с. 134].

Щодо благородства, то ознакою його, вважали гуманісти, є не знатність походження, не заслуги предків, а власні моральні якості особистості, її талант, знання і доблесть. Справжнє благородство народжується від добродесності, і перед ним усі рівні, оскільки такими створені Богом; “ставитися з презирством до незнатності – означає таємно зневажати Бога” [1, с. 124]. Традиційні у феодальному суспільстві чесноти – знатність, слава – мало чого варті, бо за ними нічого не стоїть і їх домоглися несправедливими шляхами. Це ж можна сказати й про тілесні достоїнства – красу, спритність, силу. Вони швидко минають або знищуються хворобами (Вівес, очевидно, мав на увазі традиційні лицарські цінності).

Як гуманіст “північного” типу, він робив акцент на розумових якостях і вважав релігію вагомим фактором морального виховання. Учнів треба наставляти в дусі християнського благочестя і заповітів Христа: люби ближнього свого, не відповідай злом на зло, грубістю на грубість, не підозрюй, не зневажай, не проклинай, уникай брехні, будь совісним, бо це “міцна стіна, за якою ми спокійні і безпечні”...

Вівес говорив і про значення фізичного розвитку у вихованні дитини, однак меншою мірою, ніж за часів рицарства і в італійських школах гуманістів. Учнів слід залучати до фізичних вправ, під час занять робити паузи для розуму і тіла, “яке повинно бути здоровим, щоб була здоровою душа” [1, с. 115]. Оскільки душа перебуває в тілі, “не зовсім нам годиться залишати і зневажати” його. Їжа, сон, вправи повинні слугувати врешті-решт душі, здоров’ю і “примноженню природних дарувань” [1, с. 124], але в усьому слід дотримуватися помірності, навіть в іграх, і не пестити тіло.

Загалом роздуми Вівеса про моральне і фізичне виховання є не досить глибокими. У них є чимало протиріч, більша питома вага традиції. Це викликано ще й тим, що, з огляду на загрозу інквізиції, він вимушений був говорити обережно і підкреслювати вірність

церковній ортодоксії.

Але як би там не було, Вівес до кінця залишався гуманістом у питанні про принципи виховання і навчання. Найважливішим з них він вважав упровадження гуманних начал у стосунки між вихователем і учнем. Цього якраз бракувало тогочасній школі, що викликало гостру критику гуманістів. “Зайдіть до такого коледжу під час занять, – писав Монтень. – Ви не почувте нічого, крім криків – криків школярів, яких б’ють, і криків учителів, які втратили розум від гніву” [9, с. 211]. Еразм порівнював середньовічну школу з “катувальною камерою”, де дитина постійно нівечиться фізично і морально і з якої виносить лише відразу і ненависть до науки. Учителі тут більш схожі на катів, ніж на вихователів, вони злі, неосвічені й нерідко самі страждають нервовими захворюваннями. І проти кого встановлений такий режим, обурювався гуманіст, проти маленької, безпорадної і беззахисної істоти – дитини! [1, с. 46-47].

Вівес виступав проти жорстокості й антигуманності шкільних порядків, коли вчителі “служать не дитині, а палиці” [1, с. 115]. Вищий обов’язок вихователя – відданість “учневі й істині”. Учитель повинен любити дитину, як батько, бо “хто більшою мірою є батьком – той, хто народив тіло, чи той, хто народив дух? Учитель більший, ніж батько, бо дух цінніший від тіла” [1, с. 105-106].

Учителю необхідно завоювати любов і довіру дитини. Це перший крок до виховання і навчання, запорука їх успішності, засіб морального впливу на учня. Ніколи не можна принижувати дитину, оскільки це підриває її віру у свої сили, насміхатися, глузувати з неї, постійно підкреслювати її помилки. Дитина може й помилитися, однак не завжди слід її виправляти. Втім, щодо моральності, то недоліки треба викорінювати якомога раніше.

Методами роботи вихователя повинні бути переконання, заохочення, вправи. Необхідно спиратися на позитивне в дитині, частіше хвалити її, ніж лаяти і карати, оскільки страждання часто штовхає до зла. Обираючи міру покарання, слід добре її продумати, обґрунтувати, щоби не завдати шкоди тілесному і духовному здоров’ю. Покарання повинно бути доречним і справедливим.

З принципом гуманізації виховного процесу тісно пов’язувалася необхідність вивчення дитини

і врахування її вікових та індивідуальних особливостей. Перефразовуючи відому тезу, це можна сформулювати так: “Учителю, пізнай учня”.

Отже, щоб досягти успіху, треба добре знати людину, її внутрішній світ і зовнішні прояви. Вивчаючи вихованця, писав Вівес, необхідно звернути увагу на “...його моральний настрій, інтелектуальні здібності, специфічні нахили, фізичний стан і майбутнє покликання” [1, с. 97].

На відміну від схоластів, педагоги-гуманісти вимагали керуватися передусім віковими особливостями дитини. Еразм говорив, що традиційно вчителі від неї вимагали, як від дорослої людини, забуваючи, що самі колись були дітьми. Цієї думки був і Вівес. “Немає більшої помилки, – стверджував він, – ніж вимагати від дерева плодів навесні, коли воно тільки починає розквітати. Жоден педагог не повинен гніватися на хлопчика за те, що він не може зробити того, що може юнак” [10, с. 134].

Саме ці принципи були реалізовані Вівесом у процесі навчання і виховання дитини. Його заслугою було й те, що він уперше в педагогіці порушив питання про відмінності навчального предмета від науки. “Учений завжди повинен дивитися вгору, прагнути до вищого... А вчителі у школі мусять враховувати здібності своїх учнів, але не так, щоб проминати щонебудь з науки і повідомляти помилкове замість істинного, але так, щоби завжди обирати відповідне до сил і розуміння учнів” [10, с. 133]. Методика Вівеса базувалася на основі дитячої психології. Маючи характер системи, вона будувалася на засадах доступності, поступовості і спадкоємності. Важливими її елементами були: використання наочності, гра (з неї розпочиналося все навчання), змагання. Це було нове слово в розробці наукових основ педагогічного процесу.

Вівес також вважав за необхідне враховувати індивідуальні особливості дитини. Ідея індивідуальності як самоцінності особистості не характерна традиціоналістським суспільствам [4, с. 217], зокрема античності і середньовіччю. Однак ми вже бачимо її паростки в культурі Відродження, а педагоги цієї епохи були чи не першими, хто звернувся до неї, роблячи спроби якимось індивідуалізувати виховання і навчання.

Вівес закликав вивчати природні здібності, характер і нахили дитини. Розум, спостережливість, здатність до порівнянь у дітей

різні. Кожному необхідно обрати той вид діяльності, який би відповідав особливостям його інтелекту і психіки. Є діти, яким науки взагалі не під силу. Крім шкоди, їм і їхнім товаришам навчання нічого не принесе. Тому краще дати таким учням можливість отримати професію і займатися практичною діяльністю. “Усі хлопчики, – зазначав Вівес, – дуже гарно і швидко роблять те, до чого схильні. Якщо ми будемо змушувати уми до занять, які їм не підходять, то з цього не тільки нічого не вийде, а навпаки, вийде шкода” [10, с. 134].

Виховання і навчання не сумісні з насильством над дитячою природою. Її дух прагне до свободи. Він “терпить вправи, але не терпить примусу. Можна багато чого від нього домогтися, але мало чого насильством” [1, с. 134].

Ще один важливий принцип – поряд із вихованням слід культивувати самоосвіту і самовиховання. Він органічно пов’язувався з постулатами гуманістичної антропології – необмеженістю людських можливостей і свободою волі. “Старайся сам удосконалюватися”, – закликав Петрарка; він вважав, що доля людини, її життя – справа власних рук.

Про те, яку роль Вівес відводив самостійним заняттям на другому етапі навчання, уже йшлося. Слід додати, що він розглядав навчання й виховання як двосторонній процес і адресував свої настанови і поради як учителям, так і учням, вважаючи, що все залежить від самостійності й активності останнього. У багатьох творах гуманіст радив дітям, як розвивати пам’ять, як і що читати та конспектувати, як слухати і записувати лекції, розвивати мислення. Своїх учнів він привчав до самоаналізу, до спостережень за власним розвитком. Закликав зберігати старі зошити і порівнювати письмові роботи.

Педагогічні ідеї Вівеса засвідчували, що в європейській педагогіці народжувалися нові, прогресивні думки. Але на шляху їх утілення стояли величезні перешкоди. XVI століття було часом внутрішніх змін і загострення соціальних протиріч, спричинених кризою і трансформацією традиційних взаємин, широкомасштабних конфліктів і рухів у багатьох країнах.

Вівес, як і Мор, був занепокоєний ростом пауперизму і зубожіння народу, обурений

жорстокістю і байдужістю влади. Разом із прогресивною інтелігенцією він закликав правителів звернути увагу на соціальні проблеми. “Я б хотів, – писав він, – щоби всі государі обов’язково проводили частину свого життя в дуже скромних умовах... Адже виховані так, як зараз є, – у царській розкоші і блиску, вони не усвідомлюють важкого становища інших” [10, с. 130].

Реформі освіти гуманісти надавали широкого соціального значення, вважаючи виховання засобом “поліпшення моральності”, досягнення суспільної стабільності. На соціально-політичні погляди Вівеса великою мірою вплинули ідеї “Утопії” Мора, який бачив корінь зла у майновій нерівності і приватній власності. “Хіба є справедливою... така держава, яка... ніскільки не піклується про землеробів, вуглярів, ремісників, без яких не існувало б узагалі ніякої держави”, – писав Мор [8, с. 275].

Щоб знищити зло, яке панує у світі, вважав Вівес, необхідно повернутися до природи, яка всіх зробила рівними. Але власність стала частиною людського ества, другою його природою. Спроби відняти її викличуть нові війни і чвари. Потрібні мирні реформи, зокрема освіти і виховання.

Вівес обстоював рівність людей у правах на належну освіту. Один з небагатьох, він захищав ідею жіночої освіти. Гуманіст вболівав за свої ідеї. Коли почали створюватися так звані школи для бідних – по суті, робітні будинки, де дітям надавалася початкова освіта, – з гуманістів лише він один звернув на них увагу, розробив програму і проект фінансування, хоча й усвідомлював, що в такий спосіб цю важку соціальну проблему не розв’язати. Ніяке виховання не допоможе, якщо не буде змінено становище бідних.

В організації і змісті освіти в Європі XVI ст., хоча й повільно, відбувалися певні зміни. Трансформувалася стара школа (церковна й університетська), виникали нові навчальні заклади, приватні і міські. Чимало з них були засновані прихильниками гуманістичних методів. Якщо раніше, до кінця XV ст., гуманісти викладали переважно при дворах знаті (“Дім радості” де Фельтре в Італії або школа Педро Мартіра в Іспанії), то з початку XVI ст. сфера їх діяльності розширилася. Створювалися нові осередки освіти, перебудовувались університетські кафедри,

парафіяльні та соборні школи. У Валенсії (Іспанія) діяла школа вчителів-гуманістів Ледесми й Хайме Ферруса, подібні заклади працювали в Мадриді, Севільї, Алькасарі. Свої школи відкривали сільські громади в Нідерландах, Чехії, інших країнах Європи.

І все ж цього було недостатньо. На думку Вівеса, освіта повинна була стати доступною для всіх. Він виступав за державну школу, яка давала б ґрунтовну підготовку за єдиною програмою і була б культурним центром для людей різного віку. Талановиті діти з народу повинні навчатися далі за рахунок держави. Вівес також висунув ідею спільного навчання людей різного віку і статі.

Мрією гуманіста була школа, позбавлена впливу схоластики, без грубості, жорстокості. Він детально описав її: правильно обране місце розташування, здоровий клімат, у ній усе зручно, усе сприяє естетичному вихованню – музика, поезія, історія, діти раціонально і повноцінно харчуються тощо.

Важливу роль відводив Вівес добору вчительських кадрів, вважаючи, що педагог мусить володіти глибокими знаннями, здібностями до викладання й виховання, бездоганною моральністю... А ще – бути одним із тих, про кого сказано: “Ви сіль землі, ви світло миру”.

Хуан Луїс Вівес належав до плеяди талановитих гуманістів епохи Відродження. Його ідеї стали золотим фондом ренесансної педагогічної думки. Віра в природну доброту людини, можливості її удосконалення шляхом освіти і виховання, утвердження гуманного

начала у стосунках учителя й учня, боротьба проти схоластики і глибокий демократизм – таку спадщину залишив гуманіст майбутнім поколінням педагогів. Його методична система, пошуки нових підходів до викладання є актуальними і в наш час.

“Якщо я бачив далеко, то тому, що стояв на плечах гігантів”, – говорив І. Ньютон. Одним з таких гігантів для наукової педагогіки був Х.Л. Вівес.

Література

1. Меньшиков В.М. Педагогика Эразма Роттердамского: открытие мира детства. Педагогическая система Хуана Луиса Вивеса: Учебн. пособие. – М.: Юристъ, 1996. – 134 с.
2. Опыт тысячелетия. Средние века и эпоха Возрождения: быт, нравы, идеалы. – М.: Юристъ, 1996. – 575 с.
3. Эразм Роттердамский. Философские произведения. – М.: Наука, 1986. – 702 с.
4. Человек: мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения. – М.: Политиздат, 1991. – 463 с.
5. Итальянский гуманизм эпохи Возрождения: Сборник текстов. – Ч. II. – Саратов: СГУ, 1988. – 190 с.
6. Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія у 2-х ч. – Ч. I. – К.: Наукова думка; Основи, 1995. – 431 с.
7. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения. – М.: Высшая школа, 1999. – 479 с.
8. Томас Мор. Утопия. – М.: Наука, 1978. – 414 с.
9. Монтень Мишель. Опыт. – Кн. I. – М.; Л.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. – 526 с.
10. Лоренцсон В.Н. Выдающийся испанский педагог-гуманист Хуан Луис Вивес (1492-1540) // Советская педагогика. – 1959. – № 8. – С. 127-137.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2002 р.